

ANOTACE

RUPNIK, Jacques: *Přilíš brzy unavená demokracie – rozhovor s Karlem Hvižďalou*. Portál, Praha 2009, 280 stran

Interview novináře a spisovatele Karla Hvižďaly s aktéry veřejného života (politiky, ekonomy, vědci, filozofy anebo univerzitními profesory) se vskutku stávají klasikou české literárně-publicistické tvorby. Po předchozích úspěšných rozhovorech (např. s Václavem Havlem, Karlem Schwarzenbergem, Václavem Bělohradským aj.) předložil tentokrát Karel Hvižďala českým čtenářům dialog se známým politologem česko-francouzského původu Jacquesem Rupnikem, respektovaným odborníkem a autorem řady studií o mezinárodních vztazích s akcentem na střední a východní Evropu či o historii KSČ.

Hvižďala knihu uvozuje citací Karla Čapka o „dvojím optimismu“. Patrně proto, že v postmoderním světě rozkolísaných hodnot člověku nezbývá nic jiného než hledat kolem sebe alespoň „kousky“ relativního dobra a neztrácet naději. „Čapkovská“ blízkost je patrná i ze způsobu tvůrčího procesu, v jehož průběhu kniha vznikala. Podobně jako Čapek s T. G. Masarykem při tvorbě *Hovorů*, též Hvižďala s Rupnikem se po několik let scházeli, rozmlouvali, dopisovali si a telefonovali. Autorův styl, schopnost tázat se, citlivě pokládat zasvěcené otázky ruku v ruce s Rupnikovými odpověďmi nemířícími jen k naší přítomnosti, nýbrž pojímající problémy dneška komplexně, v jejich hloubce a šíři, doslova „masarykovským“ měřítkem věčnosti (*sub specie aeternitatis*), připodobňují tuto knihu právě k Čapkovým *Hovorům s T. G. Masarykem*.

Úvodní rozhovor přímo symbolicky začíná událostmi 11. září 2001, kdy se „změnil svět“. Lidstvo tak podle mnohých teprve v tomto momentu vstoupilo do 21. století. Definitivně odeznělo údobí 90. let nesoucích se na euforické vlně skončené studené války. Odtud se začíná rozvíjet Rupnikovo přemýšlení o současném světě, o hrozbách i výzvách, s kterými

se musí euroatlantická civilizace vypořádat, má-li přežít a obstát v globální konkurenci. Pro uvažování J. Rupnika je typická věčnost a střízlivá analýza opřená o obrovskou erudici, četné životní a profesní zkušenosti a z nich plynoucí nadhled – ať už hovoří o úskalích evropské integrace, jejím významu a ideách, o bezpečnostních otázkách, o zahraniční politice Spojených států amerických a jejich poměru ke starému kontinentu, v neposlední řadě o jisté vyčerpanosti demokratických systémů v postkomunistických zemích a o křehkosti demokracie vůbec, o novodobé české historii a vyrovnávání se s ní, o totalitarismech a nacionalismu coby rozbušce tolika dějinných katastrof nebo na samý konec o dalším milníku v amerických dějinách, jakým bezesporu je zvolení Baracka Obamy prvním černošským prezidentem USA.

Rupnik v odpovědích na Hvižďalovy otázky, které si klade snad každý člověk kriticky a nelhostejně přemítající o dění kolem sebe, nedává jednoznačné, tj. jednoduché návody k použití. O problému však dovede uvažovat v souvislostech, umí jej vyložit, definovat a pojmenovat, což je základ kvalitní analýzy a elementární předpoklad řešení každé otázky. Tento rys přemýšlení se bohužel z občanských a obzvláště politických diskusí vytrácí, chybí čím dál více i v médiích, jež právě nastávají úroveň společenského diskurzu. I kdyby nic jiného, Hvižďalův dialog s Rupnikem člověku znovu připomene, jak je klíčové důležité dávat věcem a pojmům správný obsah, což přispívá jak k lepšímu porozumění mezi lidmi a národy, tak k uvědomění si jejich vzájemných odlišností. Současně se tím snižuje riziko zbytečných sporů a laciných „neřešení“. Je dobře, že takovéto publikace vycházejí. Obzvláště dvacet let po pádu železné opony, na prahu epochy, jíž je třeba porozumět a dát opět tvar. Stručně řečeno: je to dílo dvou vzdělanců určené vpravdě nejen intelektuálům. ♦ Zdeněk Hazdra

KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Barrister & Principal, Brno 2008, 2. vydání, 256 stran

Proces upevnění a stabilizace komunistického režimu v Československu cestou masové nezákonnosti a perzekuce v letech následujících po únoru 1948 je bezpochyby jedním ze smutných symbolů našich poválečných dějin. Hodnocená kniha je výsledkem spolupráce předního českého historika Karla Kaplana (nar. 1928) a Pavla Palečka (nar. 1977), náležícího k nejmladší generaci soudobých historiků zabývajících se obdobím komunistického Československa. Námětem práce jsou politické procesy v Československu v období tzv. československého stalinismu (1948–1953/4) s hlavním zřetelem na pochopení mechanismu moci. Kniha, která je u nás pravděpodobně vůbec první populární prací zabývající se tematikou politických procesů, zcela určitě zaujme každého, kdo projevuje zájem o naše poválečné dějiny. Díky jasné struktuře, věcně řazeným kapitolám a absenci poznámkového aparátu je přístupná nejširší veřejnosti. Kniha se postupně zabývá mechanismy vzniku a výroby politických procesů. Podstatná část je věnována jejich politickému využití, o poznání menší pak důsledkům, které měla tato „hrůzostrašná mašinerie“.

Ve svém studiu autoři vycházeli z materiálů bezpečnostních složek a stranického aparátu. Zásadní význam v tomto ohledu zaujímá archiv ÚV KSČ ve fondech Národního archivu ČR (dříve SÚA), kde jsou k dispozici též důležité materiály revizních a rehabilitačních komisí z 60. let.

Po tematické stránce představuje práce jasné vymezený celek. Text následující po stručném úvodu Karla Kaplana je rozčleněn do čtyř hlavních částí, členěných dále na dílčí kapitoly (1. *Komunistický režim na cestě k procesům*, 2. *Některé politické procesy*, 3. *Mechanismus výroby politických procesů*, 4. *Vyrovnání se s procesy*).

Otázkám složitého procesu nástupu komunistické moci v poválečném období tzv. třetí československé republiky je věnována část první – *Komunistický režim na cestě k procesům*. V kapitole *Směrem k monopolu moci* autoři nejprve poukazují na některé náznaky nastupujícího teroru, např. ovládnutí bezpečnostního aparátu, organizování provokací, pokus o atentát na tři ministry, „spiknutí na Slovensku“ aj. Po stručném zamýšlení nad únorovým převratem je významná část věnována kapitole *Masová nezákonnost a perzekuce*, prostřednictvím které je čtenář seznámen s všestrannou proměnou poúnorového Československa a definitivní likvidací zbytků svobodné společnosti v kontextu zostřování třídního boje. V kapitole *Stručná historie procesů* autoři pojednávají o významu a potřebnosti procesů pro nově nastolenou moc, seznamují čtenáře s přibližnou kvantifikací vycházející z počtu osob rehabilitovaných podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. Zmiňovány jsou taktéž předpokládané cíle a ideologické zakotvení této masové nezákonnosti.

V následující části knihy nazvané *Některé politické procesy* je prostor věnován politickým procesům v užším pojetí. Autoři poukazují na „typologii procesů“ – procesy s představiteli demokratických stran (vrcholící procesem s dr. Miladou Horákovou a spol.), církevní procesy, procesy s příslušníky předúnorové armády, hospodářsky motivované procesy aj. Samostatná kapitola *Revoluce požívá své děti* se následně zabývá peripetiemi procesu s vedením „protistátního spikleneckého centra“ v čele s Rudolfem Slánským.

Na problematiku vlastní konstrukce procesů se zaměřuje část třetí – *Mechanismus výroby politických procesů*. Autoři zde poukazují na úlohu a podíl dílčích článků participujících na přípravě a realizaci procesů – politických orgánů, Státní bezpečnosti (StB), tzv. bezpečnostní komise, sovětských poradců aj. Čtenář se v jednotlivých kapitolách postupně sezna-

muje se způsobem práce StB, pro kterou byla nejběžnější pracovní metodou nezákonná provokace. Následuje charakteristika „realizace případů“, popis vyšetřovacích metod včetně vlastní přípravy soudního líčení. Záměrem další kapitoly, jejímž těžištěm je úloha ministerstva spravedlnosti, státní prokuratury a státního soudu, je seznámit čtenáře s neblahou úlohou poučitelů justice.

V závěrečné části *Vyrovnaní se s procesy*, která je ke škodě věci až přepřilíš stručná, se autoři zabývají důsledky politických procesů, otázkou viny a v neposlední řadě problematikou revizí a rehabilitací.

Nedílnou součástí knihy je obrazový materiál o šestnácti stranách, příloha sestávající z ukávek dobových pramenů úřední proveniencie a seznam pramenů a literatury. Velmi kladně lze hodnotit podrobný jmenný rejstřík, který přispívá ke snazší orientaci v textu.

Kniha Karla Kaplana a Pavla Palečka splňuje všechny nezbytné náležitosti populárně-naučné literatury. Má únosnou míru odbornosti, čtivý styl, koncepční členění a vyváženost dílčích částí textu, logickou souvislost sledovaného tématu, seznam literatury a vhodně zvolené přílohy. Vyniká přehledností a je psána srozumitelným jazykem. O úspěšnosti knihy svědčí též její druhé vydání v poměrně krátké době. Lze ji jednoznačně doporučit jako vhodný materiál pro studenty i zájemce o naše poválečné dějiny z řad nejširší veřejnosti.

◆ Petr Svoboda

TOMÁŠEK, Dušan: *Vláda emigrantů.*

Duben – listopad 1945.

Epocha, Praha 2009, 223 stran

Kronika počínů poválečné československé vlády z pera publicisty a propagátora literatury faktu Dušana Tomáška působí na čtenáře jako napínavá reportáž. Autorovi se podařilo vytěžit maximum ze stenografických záznamů jedná-

ní tzv. košické vlády. Jejich interpretaci vhodně kombinuje s citáty z dobového tisku a zasazuje vše do mezinárodního kontextu. Soustředí se přitom na zákulisní tlaky, které nečekaným způsobem měnily rozhodnutí vlády. Při exkurzi po 215 dnech fungování vlády se nabízí otázka, nakolik byla tato vláda složená převážně z politiků londýnského i moskevského exilu suverénním orgánem a reprezentantkou nejlepších zájmů všeho československého lidu.

Limity působení „košické vlády“ byly dány následujícími skutečnostmi: komunisté a osobnosti k nim názorově inklinující tvořili uvnitř vládního tělesa „sehranou“ skupinu, s níž v mnoha případech názorově ladil i předseda vlády, sociální demokrat Zdeněk Fierlinger. Mezi další limitující faktory patřila sovětská vojenská přítomnost.

Již první dvě jednání vlády po příjezdu z Košic byla názornou ukázkou toho, jak zásadní roli hraje „sovětské mínění“. Jednomyslnost vládního rozhodnutí z 10. května 1945 ve věci ocenění České národní rady a jejího podílu na moci vzala za své po telefonátu sovětského velvyslance Zorina. K odepsání domácího odboje stačila Zorinem tlumočená nelibost sovětského velení, vyvolaná *nesprávnou politickou linií ČNR, jejími styky s vlasovci a smírným postojem k Němcům*.

Problémů, které musela vláda řešit, bylo nespočetně. Zastavme se alespoň u těch nejzávažnějších. Nejednu horkou chvilku způsobila ministrům *situace na Slovensku a postoje Slovenské národní rady*. SNR nerespektovala většinu prezidentských dekretů přijatých za války v Londýně. Kompetenční spory se řešily na každém zasedání vlády. V souvislosti s návratem židovského obyvatelstva z koncentračních táborů opět „vystrčil rohy“ antisemitismus. Bylo třeba navrátilcům vracet „arizované“ byty, vytvářet pro ně pracovní příležitosti; to se řadě místních lidí nelíbilo. Protizidovské nálady vyvrcholily 24. září 1945 pogromem ve Velkých Topolčanech.

Stálým tématem vládních schůzí byla nová eskalace letitých územních sporů s Polskem o Těšínsko a Kladsko. Příhraniční konflikty byly na denním pořádku. Objevovaly se zprávy o snaze vytlačit české obyvatelstvo z těchto území a naopak se nedařilo prosadit vládní stanovisko, že z moravskoslezského regionu mají odejít osoby národnosti polské, které se zde usídlily v roce 1939. Česko-polské spory souvisely se základním poválečným problémem odsunu německé a maďarské menšiny. Z nervozity projevující se na zasedáních vlády bylo patrné, že do ukončení postupimské konference nebyla ani otázka *všeobecného souhlasu spojenců s transferem německého obyvatelstva* zcela jasná. Ještě zapeklitějším problémem byl transfer Maďarů ze slovenského území. Neustále se probíraly stížnosti na nerozlišování mezi stoupenci Henleina a německými antifasisty a na pokusy o divoké odsuny a lynčování Němců či kolaborantů.

Bezpečnostní situace byla nestabilní. Neminul týden, aby vláda neprobírala zprávy o skutečných i údajných sabotážích německého obyvatelstva. Nezodpovězenou otázkou zůstávalo, zda část akcí připisovaná řádění werwolfů nepadala na vrub i uvolněné kázni sovětské armády. Svobodovy jednotky se též s dodržováním disciplíny nezatěžovaly. Alarmující katastrofou byla série výbuchů a požárů skladiště výzbroje a technického vybavení v Krásném Březně v Ústí nad Labem ze 31. července 1954. Ke ztrátám na životech došlo nejen ve skladišti samém, ale i následným rozpoutáním násilností proti Němcům soustředěným ve městě. Hlas lidu jim připsal vinu na založení požáru. Místní je házeli do Labe a tloukli s aktivním přispěním výše zmiňovaných československých vojáků. Ministr obrany Svoboda při rozpravě ve vládě na téma, jak to, že vojáci nebyli schopni přispět ke zklidnění situace, ale dokonce nepokoje dále vystupňovali, své muže omlouval. Příčina katastrofy se nevyšetřila.

Ožehavou otázku představovalo i zásobování sovětské armády. S „rozpínavostí“ osvo-

boditelů souviselo i zhoršování bytové otázky (byty po Němcích zabrali místo navrátilců z koncentračních táborů sovětských důstojníků). Obnovení výuky na většině vysokých škol brzdila stejná překážka, školské budovy též obsadila sovětská vojska.

Poslední měsíc činnosti vlády probíhal ve znamení *střetů o znárodnovací dekrety*. Nekomunističtí ministři, původně smířliví vůči kontroverzním komunistickým stanoviskům, začali dávat najevo ostrý nesouhlas. Jako přední kritik komunistických návrhů se projevil Jaroslav Stránský (ministr spravedlnosti, národní socialista), který rovněž svedl ve vládě nejednu bitvu na podporu retribučního soudnictví (komunisté demagogicky napadali mimořádné lidové soudy, kde měli značné zastoupení, za přílišnou „shovívavost“ vůči kolaborantům). Dále aktivně vystupoval ministr výživy a sociální demokrat Václav Majer (např. proti způsobu rozdělení znárodněné půdy kolaborantů) a ministr zdravotnictví, lidovec Adolf Procházka (proti znárodnování farmaceutického průmyslu). Atmosféra shody panující na květnových jednáních vlády byla nenávratně ztracena, což předznamenalo budoucí zásadní střet o charakter poválečného Československa. ♦ **Markéta Doležalová**

KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*. Dialog, Liberec 2007, 200 stran

Kniha Karla Kaplana, předního českého historika poválečného období, se zabývá složitou problematikou českého, slovenského a československého politického exilu poúnorového období. Ve svém výkladu se autor zaměřuje na úzké rozmezí let 1948–1949, tedy na dobu počínaje odchodem do emigrace po komunistickém mocenském převratu v únoru 1948 a konče ustavením Rady svobodného Československa v únoru 1949. Vymezené období však autor na mnoha místech přesahuje, čímž

umožňuje čtenáři pochopit daný problém komplexněji a v souvislostech. Český, slovenský a československý exil rozebírá samostatně podle jednotlivých programových cílů a vztahu k československému státu.

Kromě stručného úvodu a závěru je studie koncepčně rozdělena do sedmi rozsahově nepřilíživě vyvážených kapitol (*Politictí uprchlíci ve studené válce – Československá emigrace 1948–1949, základní údaje – Politický exil – Předúnorová emigrace česká – Slovenská emigrace – Československý poúnorový politický exil – Rada svobodného Československa*). První dvě kapitoly jsou věnovány obecnému úvodu do problematiky poúnorového exilu. Autor v nich podrobně analyzuje možnosti, přípravy a nesnáze útěků za hranice, politické cíle a představy počínajícího protikomunistického odboje, represivní metody komunistického režimu proti „zrádné reakci“, počáteční nesnáze emigrantů v hostitelských zemích, životní podmínky v uprchlických táborech, početní odhady emigrace či dobovou mezinárodní situaci.

V následujících čtyřech kapitolách se autor věnuje hlavním proudům politického exilu – českému, slovenskému a československému. Do popředí českého předúnorového exilu staví Český národní výbor v Londýně, v jehož čele stál generál Lev Prchala. Český národní výbor, kterému se v období 1945–1948 nepodařilo u představitelů západoevropských zemí získat požadovanou autoritu a uznání coby vůdčí exilové organizace, byl výrazným oponentem Benešovy poválečné politiky, zejména jeho orientace na SSSR. Stejně tak Prchalova skupina (např. Vladimír Borin-Ležák) kritizovala postoj a činy představitelů nekomunistických stran v poválečném Československu. Obviňovala je z prohry československé demokracie během vládní krize roku 1948. Před únorem 1948 však český politický exil nebyl svým vlivem ani počtem stoupenců významným protihráčem tzv. národněfrontovního systému, neboť Benešova autorita u představitelů západoevropských

zemí zůstávala respektovaná a nezpochybnitelná. Komunistický převrat v Československu však změnil postavení a strukturu exilu. Poúnorová emigrace, reprezentovaná politiky stran Národní fronty, si vytvářela vlastní, na Prchalově skupině nezávislou pozici. Zásadní spor se vedl mezi „starou“ a „novou“ emigrací o to, má-li být za počátek nastolení nesvobody v ČSR považován rok 1945 (předúnorový exil) či až rok 1948 (poúnorový exil). S tím nutně souviselo i hodnocení prezidenta Beneše a stran Národní fronty jako kolaborantů s komunisty a SSSR. Odlišné postoje se projevovaly též v hodnocení osamostatnění Slovenska. V případě slovenské emigrace autor poukazuje na její početnější zastoupení, neboť řada funkcionářů slovenského státu emigrovala ještě před koncem války. Jistým specifikem byla též přízeň, jíž se těšila u politiků evropských katolických stran, a podpora ze strany Vatikánu. Mezi hlavními reprezentanty slovenské předúnorové emigrace, kladoucí důraz na samostatnost Slovenska, dominovali zejména Ferdinand Ďurčanský a Karol Sidor. Po únorovém převratu byl slovenský exil obohacen o další směr – tzv. čechoslovakistický. Autor podrobně popisuje situaci jednotlivých stran v poúnorovém období včetně jejich vzájemné rivality, vnitřních problémů a ne vždy ujasněných koncepcí dalšího postupu. Kromě stran Národní fronty je značná část jeho úvah věnována Občanskému bloku, který sestával z trojice politických stran zakázaných po roce 1945 a obnovených v emigraci (agrárníci, národní demokraté a živnostníci). V neposlední řadě autor zmiňuje Demokratický svaz, založený v prosinci 1948 z iniciativy Ferdinanda Peroutky. Organizace vznikla na základě požadavku vytvořit subjekt, který by nebyl politickou stranou, nýbrž reprezentantem společných zájmů obou národů a státu na kulturní bázi.

V závěrečné kapitole se autor zabývá problematikou založení Rady svobodného Československa jakožto vrcholné instituce za-

stupující český a slovenský národ v emigraci. Hlavním posláním Rady, ustavené v únoru 1949, byla likvidace komunistického režimu a obnova demokratického Československa. Představa o brzkém propuknutí konfliktu mezi Západem a Východem posilovala u emigrace přesvědčení o blízkém splnění tohoto cíle a návratu do svobodné vlasti. Vývoj mezinárodní situace v několika následujících letech však tyto představy nepotvrdil. Rada svobodného Československa splnila důležitou roli jako reprezentant sjednocujícího se protikomunistického odboje v zahraničí.

Nedílnou součástí studie je podrobný poznámkový aparát řazený za každou kapitolou. Kladně lze hodnotit obsáhlou třicetistránkovou přílohu, prostřednictvím které autor seznamuje čtenáře s méně známými dokumenty. Za zmínku jistě stojí *Svatováclavská deklarace agrární strany* z 28. 9. 1948 či *Prohlášení účastníků schůze o ustavení Rady svobodného Československa* z 24. 2. 1949. Jistou slabinou studie je absence jmenného rejstříku a seznamu pramenů a odborné literatury.

Studie Karla Kaplana dává čtenářům podrobněji nahlédnout do procesu utváření zahraničního protikomunistického odboje a komplikovaných jednání provázejících jeho zrod. Svě uplatnění určitě najde též jako vhodný studijní materiál pro široký okruh zájemců. Čtenáři jistě ocení přehlednost knihy a množství dobových dokumentů v příloze, jejichž prostřednictvím lze lépe pochopit jedno nesmírně složité období našich poválečných dějin. ♦ Petr Svoboda

ŠTROUGAL, Lubomír: *Paměti a úvahy*. Nakladatelství Epoque a Pražská vydavatelská společnost, Praha 2009, 368 stran

Bývalý vrcholný komunistický a státní představitel Lubomír Štrougal vydal dvacet jedna let po svém odchodu z funkce premiéra federální vlády a člena předsednictva ústředního

výboru KSČ své paměti. Tato kniha se v předvánočním období stala bestsellerem nejen díky šikovnému načasování jejího uvedení na knižní trh, ale především proto, že odborná i laická čtenářská obec si od ní slibovala zaslíbený pohled do prozatím poměrně málo zmapovaného zákulisí nejvyšších pater socialistické diktatury v jejím normalizačním období.

Dějová linie Štrougalových vzpomínek se zpočátku odvíjí podle obvyklého schématu memoárové literatury. Čtenář má možnost seznámit se s osudy autorovy rodiny, jeho dětstvím a dospíváním, do něhož drastickým způsobem zasáhly události druhé světové války. První kapitola však ve své poválečné fázi poněkud neobvykle doslova proběhne autorovým životem a politickým působením až k jeho odchodu z vrcholných funkcí v roce 1988. Na jejím konci se Lubomír Štrougal jako soukromá osoba z knihy v podstatě vytrácí a nadále se zde objevuje výhradně jako politik.

Poněkud zklamání proto nejspíš budou čtenáři, kteří doufali, že v knize naleznou více informací o Štrougalově soukromí. Zmínky o něm autor ve svých vzpomínkách na události po druhé světové válce s výjimkou několika letmých odboček vypouští. Krátce se zabývá různými pověstmi a fámami, které o něm stejně jako o drtivé většině vysoce postavených politiků kolovaly. Nesnaží se je však jakkoliv obsírněji komentovat, ale rovnou je bez bližšího vysvětlování paušálně odmítá.

V dalších pasážích knihy autor postupně prochází svou politickou kariéru od pozice pracovníka krajského aparátu KSČ přes funkce ministra zemědělství a vnitra a tajemníka ústředního výboru KSČ až k postu člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy federální vlády. Líčení z autorova pohledu důležitých událostí v jednotlivých funkcích je prokládáno celou řadou hodnocení a postřehů věnovaných jeho kolegům z československého stranického nebo státního vedení i zahraničním politikům.

V tomto směru se čtenář nejvíce dozví o generálním tajemníkovi ústředního výboru KSČ a prezidentovi ČSSR Gustávu Husákovi, jenž je pro drtivou většinu pamětníků symbolem tzv. normalizace. Už v minulosti Lubomír Štrougal prolomil své jinak striktní mlčení a poskytl vzpomínky na svého někdejšího šéfa pro televizní dokument Roberta Sedláčka s názvem *V hlavní roli Gustáv Husák*.

Posloužily také anonymnímu kolektivu autorů jako jeden z hlavních pramenů k sepsání knihy s názvem *Štrougal o Husákovi. A jiné vzpomínky na minulost* (Antonín Boráň – BONDY, Praha 2009). Tato publikace nesplňuje parametry odborné nebo memoárové literatury, což ostatně ani nebylo cílem jejích autorů, které podle jejich vlastního vyjádření k napsání knihy přivedla ambice konfrontovat události tzv. normalizace s životním příběhem nejvyššího stranického a státního představitele. Přistoupili přitom k neobvyklému pojetí, kdy jsou líčení Husákových osudů a z televize převzaté komentáře Lubomíra Štrougala doprovázeny třetím hlasem, jenž má být jakousi literární stylizací svědomí politicky konformní většiny občanů normalizačního Československa.

Stejně jako většina bývalých komunistických funkcionářů, ani Lubomír Štrougal se ve svých pamětech nezdržel hodnocení poměrů po roce 1989. Různé kritické výtky na adresu polistopadového režimu se prolínají v podstatě celou knihou, na jejímž konci je jim věnována kompletní kapitola. Autor se zde snaží využít oprávněné kritiky některých velmi vážných neduhů dnešní společnosti k bagatelizaci problémů socialistického Československa pod monopolní nadvládou KSČ.

Navzdory tomu ani období socialistické diktatury nezůstalo úplně ušetřeno Štrougalovy kritiky. Platí to zejména pro některé politické procesy v 50. letech minulého století a všeobecně rozšířené lokajské kopírování všeho sovětského bez ohledu na naprostou nevhodnost přejímaných vzorů pro československé pomě-

ry. Přes kritickou reflexi těchto i některých dalších negativních jevů však Lubomír Štrougal nevidí hlavní zdroj problémů socialistického Československa, jež ho postupně dovedly až k naprostému kolapsu v roce 1989, v samotném systému diktatury komunistické strany, ale výhradně v selhání konkrétních jednotlivců nebo skupin funkcionářů a jejich chybných přístupech.

Přestože někomu může připadat prostor věnovaný v knize autorovým kritickým komentářům k současným poměrům příliš velký, zůstalo v ní místo i pro zajímavé informace ze zákulisí mocenského rozhodování v socialistickém Československu a neměla by proto uniknout pozornosti čtenářů s hlubším zájmem o československé poválečné dějiny.

◆ Lukáš Cvrček

VANĚK, Miroslav (ed.): *Mocní? A bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview. Prostor ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2006, 412 stran*

Sborník studií deseti autorů pod vedením editora Miroslava Vaňka (nar. 1961), vedoucího Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, tematicky navazuje na úspěšnou dvoudílnou publikaci *Vítězové? Poražení? Životopisná interview. Disent v období tzv. normalizace – 1. díl, Politické elity v období tzv. normalizace – 2. díl* (Prostor, Praha 2005, 1960 stran). Je založen na metodě orální historie, tedy relativně mladé výzkumné metodě, jejímž prostřednictvím se badatel dobírá nových informací a poznatků na základě ústního sdělení pamětníků, kteří byli přímo aktéry či svědky zkoumaných událostí. Jedná se o moderní historickou metodu v českém prostředí dosud nepříliš využívanou, díky níž lze studovat povědomí společnosti v kategoriích

tzv. žitých dějin. Následná konfrontace shromážděných rozhovorů s poznatky získanými studiem a kritikou písemných pramenů dovoluje komplexněji porozumět duchu normalizační doby. Hlavním záměrem autorského kolektivu bylo ... *dosáhnout kontrolovaného chápání či pochopení sledované události nebo příběhu, respektive pokusit se o přiblížení ke komplexnosti dění v naší nedávné historii*. Výzkum vedený metodou orální historie však musí ... *akceptovat narátorova subjektivní hlediska, hodnocení a soudy jako přínosný materiál bez obledu na to, zda a do jaké míry se tato hlediska a soudy shodují s objektivně známými historickými fakty*. Autoři jednotlivých studií interpretují a analyzují značně rozsáhlý materiál (nahrané a přepsané rozhovory) v podobě životopisných interview spředlistopadovými komunistickými funkcionáři a bývalými československými disidenty. Prostřednictvím individualizovaných pohledů na vývoj Československa v sedmdesátých a osmdesátých letech se čtenářům naskytá zajímavá a netradiční možnost, jak hlouběji nahlédnout do složitého období naší nedávné historie.

V úvodu editora je prostor věnován vlastní metodě orální historie, jejímu zakotvení a úskalím, kterých se historik ve vztahu k narátorům musí vyvarovat (prvoplánová generalizace, účelné hledání potvrzení svých tezí aj.). Příspěvek Zdeňka Doškočila *Pražské jaro a počátky tzv. normalizace očima disidentů* si všímá vlivu šedesátých let a samotného obrodného procesu na utváření názorových postojů představitelů disentu. Studie Tomáše Niesnera *Pohled na problematiku katolického disentu na Moravě v období tzv. normalizace* poukazuje na specifickou katolického disentu včetně konkrétních forem odporu a vztahu k většinovému (občanskému) disentu. Text Jany Noskové *Brněnský disent a jeho každodennost* poukazuje na nesnáze a každodenní problémy, s kterými se potýkali lidé vystoupivší proti stávajícímu režimu. Autorka si též všímá způsobu, jak se

s touto nelehkou situací disent vyrovnával. Studie Milana Otáhalo *Bojovali proti normalizačnímu režimu* reflektuje příčiny rozhodnutí disidentů vystoupit proti nastolené normalizační moci. Analýzou pohledu „z druhé strany“ se zabývá Jiří Petráš v příspěvku *Období normalizace z pohledu politických elit*. Předmětem autorova zájmu je vliv významných dějinných událostí (zejména roku 1968 a 1989) na osobní život, myšlení a konání představitelů KSČ normalizačního období. Studie Petry Schindler-Wisten *Rodinné prostředí příslušníků politických elit a disentu* si všímá významu rodinného prostředí a vlivu rodičů na jednání a myšlenkový svět funkcionářů i disidentů. Pavel Urbášek se v textu *Regionální opoziční hnutí v životních příbězích jeho protagonistů* věnuje rekonstrukci působení disentu v regionech, všímá si vlivu rodiny, vzdělání či zaměstnání na politické názory a postoje lidí z disentu. V příspěvku Lukáše Valeše *Disent a tzv. opozice na místní úrovni* je prostor věnován odlišnostem mezi opozičními skupinami centra (Praha, Brno) a disentu na lokální úrovni. Autor analyzuje zejména roli odlišného prostředí, tradic a politické kultury. Studie Miroslava Vaňka *Proč přišli o moc? Pád socialismu v Československu očima protagonistů komunistického režimu* se zabývá rozбором příčin zhroutilí komunistického režimu z pohledu komunistických funkcionářů. Autor sleduje především československou reflexi mezinárodních změn v souvislosti s nástupem Gorbačova, dále si všímá role opozice, jak ji posuzovala tehdejší politická reprezentace. Tomáš Vilímek se v příspěvku *Vnímání mezinárodních souvislostí představiteli komunistických elit a disentu – represivní metody StB a pobyt v komunistických věznicích* zaměřuje hlavně na proměny mezinárodního systému ve vnímání elit i disentu. V neposlední řadě se autor věnuje interpretaci vzpomínek disidentů na pobyt ve vězeňských zařízeních normalizačního režimu. V závěru je zařazen seznam rozhovorů s jednotlivými

narátory, pečlivě vypracovaný jmenný rejstřík a odborné profily autorů.

Sborník interpretačních studií jistě stojí za přečtení a následné zamyšlení. Širokému okruhu čtenářů přináší zajímavou formou pohled na dvacetiletí, které pro vývoj naší společnosti mělo zásadní význam. Prostřednictvím individualizovaných pohledů na vývoj Československa v sedmdesátých a osmdesátých letech se zájemcům o toto téma naskytá zajímavá možnost, jak hlouběji a komplexněji nahlédnout do složitého období naší nedávné historie. ♦ Petr Svoboda

PŘIDAL, Jan: *Konec selského stavu na Olomoucku. Čas násilí – doba temna. Společnost pro minulost venkova, Olomouc, 2009, 148 stran*

Lidé, kteří byli v letech 1948–1989 perzekvováni komunistickým režimem v Československu, se obvykle snaží převést vzpomínky na utrpení své nebo svých blízkých či známých do knižní podoby a seznámit s nimi i veřejnost. Jejich cílem většinou bývá varovat mladší generaci před totalitní mocí, objasnit cestu k jejímu nastolení po druhé světové válce a vyprávět o metodách, které Komunistická strana Československa uplatňovala vůči vybraným skupinám obyvatelstva. Jedním z příkladů literárního zpracování vzpomínek je i kniha Jana Přídala *Konec selského stavu na Olomoucku*, věnovaná památce rolníků, kteří trpěli za násilné kolektivizace v letech 1948–1960.

Memoáry a studie založené na vzpomínkách lidí, žijících ve sledované době, patří mezi tradičně čtivé žánry. Na základě vyprávění pamětníků o zásazích kolektivizační politiky Komunistické strany Československa do jejich životů byla v roce 2008 vydána kniha *Vyhnanci – Akce Kulak* od Miroslava Růžičky, který sám patřil mezi perzekvované zemědělce. Jako rodák z Vilémova u Golčova Jeníkova

se však zaměřil především na oblast dnešního Středočeského kraje. Záměrem Jana Přídala bylo naopak popsat průběh kolektivizace na Moravě, a to konkrétně v Olomouckém kraji. Navázal tak na svoji předchozí knihu *Konec selského stavu na Prostějovsku*, ve které se mimo jiné zabýval i osudem své rodiny, pronásledované jak v období vlády KSČ, tak v době Protektorátu Čechy a Morava.

Jan Přidal se narodil 1. května 1921 ve Vřesovicích v rodině rolníka Josefa Přídala jako nejmladší ze sedmi sourozenců. Od mládí byl stoupencem sokolských myšlenek a za druhé světové války se zapojil do protinacistického odboje. Se svými staršími bratry působil v ilegální organizaci Jindra. Po vyzrazení byl Jan Přidal zatčen Gestapem a uvězněn nejprve v Brně a poté v koncentračním táboře Flossenbürg. Po skončení války se vrátil do Vřesovic a začal hospodařit na rodném statku. Nástup komunistů k moci v únoru 1948 ale umožnil prosazení jejich zemědělského programu a zavedení třídního boje na vesnici. Jan Přidal, podobně jako tisíce dalších sedláků, byl na počátku 50. let označen za kulaka a hospodářství ve Vřesovicích mu bylo zabaveno. Teprve rok 1989 mu umožnil uskutečnit všechny plány – stal se starostou Sokolské župy prostějovské, byl členem představenstva České obce sokolské a věnoval se také literární činnosti. V knize *Konec selského stavu na Olomoucku*, která vyšla v roce 2009, čtenářům představuje příběhy zápasu s komunistickou zemědělskou politikou, příběhy odolávání tlaku ze strany státu a hospodaření v tvrdých podmínkách 50. let minulého století. Tyto příběhy jsou založeny na rozhovorech, které Jan Přidal vedl se svými krajany postiženými kolektivizací, na pečlivém studiu archivních materiálů a obecních kronik. Kniha je opatřena úvodem k vývoji zemědělství na Hané, fotografiemi a především jmennými seznamy vystěhovaných sedláků (Jan Přidal na základě poznatků získaných v příslušných okresních archivech uvádí, že z okresu Pros-

tějov bylo vystěhováno 32 kulaků s rodinami a z okresů Olomouc, Přerov, Litovel, Hranice, Kojetín a Šternberk celkem 39 kulackých rodin). Připojeny jsou i seznamy rolníků, kteří byli v letech 1950–1960 místními národními výbory za kulaky označeni, pokutováni za nesplnění povinné dodávky nebo případně krátkodobě vězněni za hospodářskou sabotáž. Sedláci ale nebyli souzeni výhradně jen za sabotování a poškozování plánovaného hospodářství. Mnozí z nich se ocitli na lavičce obžalovaných ve vykonstruovaných procesech s ilegálními skupinami a odnášeli si od soudů poměrně vysoké tresty. Například rolník Vladimír Lakva z Bohuňovic na Šternbersku, jehož medailon také v knize najdeme, byl za protistátní činnost v organizaci Bílá legie odsouzen na 19 let odnětí svobody.

Pro zájemce o dění na vesnici v letech 1948–1960 má kniha Jana Přídala velký význam. Svými sondami do jednotlivých obcí totiž dokazuje, že vývoj tzv. socializace vesnice nebyl všude stejný, a že se dokonce mohl lišit i takřkajíc od vesnice k vesnici. Způsob a míra provádění administrativních opatření vydávaných většinou ve spolupráci ministerstev zemědělství, bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti závisely na tom, jací lidé rozhodovali na okresních a místních národních výborech.

◆ Anna Macourková

SLAVÍK, Jan: *Leninova vláda (1917–1924)*. NLN, vydání druhé (v NLN první), Praha 2009, 371 stran

Vladimír Iljič Lenin patří bezesporu mezi ty osobnosti, které výrazným způsobem zasáhly do světové historie, a to bez ohledu na to, zda jejich vklad či přínos označujeme kladným, nebo záporným znaménkem. Vzhledem k naší nedávné minulosti by se mohlo zdát, že v českém jazyce budeme mít za poslední půlstoletí k dispozici již několik kvalitních

biografií zakladatele sovětského státu. Opak je však pravdou, protože od konce třicátých let nevyšla z pera českého autora původní Leninova monografie, jež by snesla přísná vědecká měřítká. Důvody jsou nasnadě: komunistická historiografie nebyla schopna objektivního a ideologicky nezatíženého pohledu na tuto osobnost. Dokladem budiž práce Zdeňka Nejedlého, sepsaná již ve třicátých letech minulého století, která spíše než historickým dílem je ukázkovým příkladem stalinistické historiografie a komunistické propagandy. Po roce 1989 se problematika sovětského komunismu, dějin východní Evropy a dělnického hnutí ocitla stranou zájmu českých historiků a tak paradoxně po více než čtyřech desetiletích, kdy jsme byli pod mocenským a ideologickým vlivem SSSR, máme v českém jazyce k dispozici jediný moderní Leninův životopis, knihu britského historika Roberta Service, která vyšla před několika lety v nakladatelství Argo.

Pro mnoho čtenářů tak bude možná překvapivé, že již v polovině třicátých let dvacátého století vyšly v českém jazyce dvě knihy věnované životním a hlavně politickým osudům V. I. Lenina – jmenovaly se *Lenin* a *Leninova vláda (1917–1924)* – jež svojí odbornou úrovní podstatně převyšovaly soudobou historickou i publicistickou produkci. A to nejen českou – troufám si tvrdit, že kdyby obě knihy tehdy vyšly německy, francouzsky nebo anglicky, budou dodnes citovány, opakovaně vydávány a uznávány jako klasická díla světové historiografie.

Autorem unikátní leninské biografie je významný a dnes neprávem zapomínaný a opomíjený český historik Jan Slavík. Rodák ze Šlapanic u Slaného (1885–1978), žák historiků Jaroslava Golla, Josefa Pekaře, Jaroslava Bidla a Josefa Šusty, byl mimořádným znalcem ruských dějin, zajímal se však i o dějiny české (např. dějiny husitství) a dějiny historiografie (za připomenutí stojí jeho slavná polemika

s Josefem Pekařem o tzv. smysl českých dějin). Pracoval jako středoškolský profesor a v letech 1925–1939 jako ředitel Ruského historického archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze.

Jan Slavík po sobě zanechal rozsáhlé, obsahově významné dílo. Bohužel však měl smůlu, že více než polovinu svého dlouhého života musel trávit ve stínu totalitních režimů, nacistického a komunistického, během nichž mu nebylo, až na malé výjimky, umožněno publikovat. Důvodem byla jeho otevřenost, neochota nechat si cokoli diktovat a hlavně pak jeho kritičnost, s jakou přistupoval k literatuře, historickým pramenům i různým informacím. Vždyť co je lepší vizitkou pro jeho práci a dokladem jeho objektivity než to, že knihy o Leninovi byly zleva kritizovány jako útok na komunistickou stranu a SSSR a zprava jako podpora komunistické ideologie.

Záslouhou NLN vyšla na podzim loňského roku po 76 letech kniha druhá, popisující dobu Leninovy vlády. Slavík v ní na základě tehdy dostupných pramenů a literatury (zápisů ze zasedání stranického vedení, dobové publicistiky, memoárové literatury, propagandy) popsal a analyzoval vývoj událostí v Rusku od listopadového převratu v roce 1917 po Leninovu smrt v lednu 1924. Nové vydání Slavíkovy knihy opatřil rozsáhlým doslovem historik Václav Veber, jenž zhodnotil Slavíkovo dílo, zařadil je do kontextu českého bádání o dějinách Ruska a východní Evropy a do kontextu české historiografie a podal, v některých pasážích zaslouženě kritický, přehled dějin české historiografie o Rusku od devatenáctého století až po současnou dobu.

Samozřejmě, historická věda a historické bádání od Slavíkových dob pokročily, otevřely se archivy, objevila se nová literatura, dnes již máme od událostí z počátku dvacátého století větší odstup. Přesto se však i po více než třech čtvrtinách století jedná o knihu inspirativní a přínosnou, která se navíc, i když je to kniha

vědecká, skvěle čte, neboť Slavík byl vynikající stylist. Její vydání je rozhodně výborným počinem a zpřístupnilo nám jednu z nejvýznamnějších českých historických prací dvacátého století. Každému zájemci o dějiny Ruska a komunismu ji vřele doporučuji ke studiu i k obyčejnému čtení.

Na závěr se sluší zmínit, že na vydání se podílely i další osoby, bez nichž by tato kniha nikdy nevyšla. Obrovskou zásluhu na sehnání finanční částky měl především populární herec Petr Nárožný, kterému chci touto cestou poděkovat. ♦ Libor Svoboda

